٦نچی جلد ١٥نچی سان ٦نچی یل

ذوالحجه ١، ١٣٣٤
سنتابر ١٥، ١٩١٦

الدین والادب

آیده ایکی مرتبه نشر ایدیلور دینی، ادبی، علمی وسیاسی مجلهٔ اسلامیه‌در.

محرر وصاحب امتیازی: ملا عالمجان البارودی.

صحیفه‌لر
t.me/sehifeleribiz
u.u8686@gmail.com

فهرست:

٤١١ تفسیر: ـ شکر وعبادت، حلال وحرام نرسه‌لر، اولا کسه، جنین، قان، خنزیر حکملری، تسمیه حکمتی، مضطر کشی‌نڭ حکمی. ملا عالمجان البارودی.

٤١٥ حدیث: ـ توبه وشرطلری، اطاعت وحقیقت، دین وحیات اشلرنده تیسیر، بورونغی مدرسه‌لرمزده عربیات تعلیمی. ملا عالمجان البارودی.

٤١٩ قانون اساسی ـ اجماع، قیاس، اولوالامرلر حقنده تفصیلات. محمدنجیب تونتاری

٤٢٨ حقوقغه اهلیت ـ تنازع حیات، ملیت، مدنیت. م. شمس‌الدین.

٤٣٢ بدعت وخرافات ـ خرافاتنڭ ضررلری، نوعلری، طب هم خرافات. محمدحنفی مظفر.

٤٣٦ اماملر حالندن. مستور.

٤٤١ کوروپاتکین سمرقندده.

«معارف» مطبعه‌سی قزانده.

یالکیژولاکج

۱۵نچی سان ۱۳۳٤ سنه، ذوالحجه ۱ پنجشنبه، ۱۹۱٦ سنه، ۱۵ سنتابر.

تفسیر

یاایّهاالّذین آمنوا کلوا من طیّبات ما رزقنٰکم واشکروا لله ان کنتم ایاه تعبدون ۱۷۲

ترجمه: ای ایمانلی بنده‌لر! سزگه بیردکمز نرسه‌لرنک حلاللرندن ییگز، الله‌غه شکر قیلگز، آنی تانور و اکاغنه عبادت ایدو بولسه‌گز.

شرح وتفسیر: ۱٦۸ انچی آینده الله‌نک بیرگان حلال رزقلاربنی ییوگه رخصت، شیطانغه ایاروب حلالنی حرام ایتودن منع اکلانولمش ایدی. بو آینده رزقنی حلال و پاك ایتو، حرامدن ساقلانو، الله‌نک احسانی وبیرگان حلال رزقی برابرنده آکا شکرانه تیوش ایدکینی بلدرمه‌دره وآکا دعوت قیلادر. بنده‌گه ایرشکان نرسه‌بار چه‌سی الله‌نک فضل ورحمتی برله بولغانغه آنک برابرنده الله‌غه شکر ایتمك لازمدر. شول وقتده‌غنه الله‌نی توحید وآکا بنده‌لکنی تورغوزو بولادر. اگر براگو الله‌غه شکر ایتمسه وایرشکان رزقلری خصوصنده الله‌نی تانوماسه، الله‌غه عبادت قیلغان وآنی توحید ایتکان بولمایدر.

انّما حرّم علیکم المیتة والدّم ولحم الخنزیر وما اهلّ به لغیر

اللّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ١٧٣

ترجمه: باری الله سزگه اولا کسه‌نی، بوغاز قانینی، دوڭغز ایتینی، الله‌دن بشقه ایچون بوغازلانغاننی حرام ایتدی. هر کم ظلم وتعدی ایتمدیکی حالده آچلق ضرورتینه توشسه بونلردن تناول ایتمکنده گناه یوق، البته الله یارلیقاوچی ومهرباندر.

شرح وتفسیر: جاهلیتده عربلر بعض حلال حیوانلرنی اوزلرینه حرام ایتکانلر، حل وحرمت حکملری اللهغه خاص اولدقی حالده آنلار فسقه، عقللری برله اول حکملرگه قاتنشقانلار. شونلقدن الله تعالی آیتده بنون خلقغه آندای تحکملر تیوشسز، حلال نرسه‌لرنی اوزڭزگه حرام قیلمڭز بلکه ییڭز، استفاده ایدڭز دیو آڭلاتدی وبو آیت برله آنلارنڭ حرام ایتولرینه قارشی، سز حرام قیلغان نرسه‌لر حرام دگل بلکه حرام نرسه‌لر اشبولر دیو بعض جاهل ومشرك عربلر آراسنده تناول قیلنغان نرسه‌لرنی بیان ایته‌در. بناءً علیه بو آیتدن مقصود حرام نرسه باری اشبولار بونلاردن بشقه نرسه بارده حلال دیمك دگل بلکه حصر اضافیدر باری مشرکلرنڭ حرام ایتدکلری نرسه‌لرنی حراملقدن چیقارادر وآنلار حلال کورگان خبیثلرنڭ حرام ایدکینی بیان قیلادر. پس بو آیتکه کرمگان برنچه جانوار وسائر حرام ایدلگان نرسه‌لرنڭ حرامقینه بو آیت منافی بولمایدر. بو آیتده دورت تورلی نرسه‌نڭ حراملقی بیان ایدلگان:

١) میتة (اولا کسه) بوغاز قانی آغوزلمای اولگان حیواندر. اوز آلدینه اولگان، یقولوب اولگان، حیوان سوزوب اولتورگان، بوغولوب اولگان بارچه‌سی میته‌در. بمکی حرامدر.

ترك حیواندن آیراغان کبیك اوشانداق میته حکمنده‌در حلال دگلدر، لکن بالق رسول الله‌نڭ (صلی الله علیه وسلم) بیانی ایله حلال ایدلمشدر(١) اما جنین (بوغازلانغان حیوان ایچندن یتوشکان

(١) حدیثنی شافعی، احمد، بخاری، سنن اربعه، دارقطنی روایت ایده.

اولوك بالا) كوبرك امامل‌ر (مالك. ابويوسف، محمد، شافعی وغیرلر) قوللرنچه میته دگلدر. آناسینی بوغازلاو قرننده‌غی بالانی بوغازلاو حكمنده‌در بناءً علیه بونلرغه كوره یمكی حلالدر. امام ابو حنیفه قاشنده حلال دگلدر لگن یوقارغی امام‌لرنك سوزلری قوتلی كورلمشدر.

۲) قان — امام ابو حنیفه آگلاونچه حرام ایدلگان قان‌دم مسفوح‌در (طامرلارده بولوب بوغازلاب چیقارلمش قاندر) (قل لا اجد فیما اوحی الیّ محرما علی طاعم یطعمه الا ان یكون میتة اودما مسفوحا) امام‌شافعی هر قاننی حرام كورمشدر بالق قانی، ایتكه‌یابشقان‌قان آنك قولنچه حرامدر. میته وقان چیرقانچ وزیانلی نرسه‌لر بولدقندن آدمنك شرفینی ساقلاو ایچون حرام ایدلگان بولسه‌لر كرك.

۳) خنزیر — دوگغزنك هر اجزاسی حرام ایدلگان. شاقشی، وغیرتسز، واخلاقسز بولدقندن، غذاء آدم‌نك مزاج واخلاقینه تأثیرلی بولدقندن اسلامده حرام ایدلمشدر. عادتده مأكول اینی بولدقندن لحم خنزیر دیو ایتینی تخصیص ایدلمش یوغسه مایی‌ده اینی كبی حرامدر، مگر امام داود ظاهری ماییینی اینی حكمنده كورمامشدر.

٤) الله‌دن بشقه ایچون بوغازلانمش حیوان. اهلال اصلده قچقرمق معناسینه بولسه‌ده بواورنك مطلق بوغازلامق معناسینه‌در، جاهلیتده مشركلر اوزلرینك بتلرینی قچقرب «باسم اللات باسم العزی» دیو قچقرب بوغازلادقلارندن ذبح اورننده اهلال لفظی اطلاق ایدلمشدر.

بر نرسه‌نك جانینی چیقارب (بوغازلاب) ایتینی یمك فوق‌العاده اش كورلوب، حلاللغی وپاك رزق بولمقی ایچون همه مخلوقات‌نك خواجه‌سی همه‌گه جان ورزق ویركوچی یالغز بر الله‌نك اسمینی ذكر وآنك یاردمینه صغنو شرط ایدلمشدر. جمیع ادیانده بو شرط رعایه ایدلمشدر. شونلقدن دینده تقیدلی واعتبارلی گروهلار بوغازلاو اشینی احتیاطلی بر دینی اش دیو یافوب متكفل آدمنك دیانت وصلاح اهلی بولمقینی تیوشلی

كورمسلردر. بناءعليه بوغازلاوده اللهدن باشقهنينك اسمينى ذكر ايتوو يشقه بولب كمسهنينك شرف وحرمتينى قاتشدرو، منكفل بوغازلاوچينك دينسز وپاك عقيدهسز بولوشى كبى مفسد وخبيث حالارنينك جان چيقاروده قاتشمقى اول حيوانني مردار وحرام اينهدر.

اگر بر كمسه حلال نرسه يوناته آلماينچه مذكور حرام نرسهلر برله جانيني ساقلاوغه ايركسز بولسه مذكور نرسهلردن حاجت قدرلى تناول ايتسه گناهلى بولمسلر. الله تعالى مغفرتلى ورحمتلى بولدقلدن مونداى ضرورتلى اسلرده مؤاخذه قيلماى بلسكه كيچوره دور.

«غير باغ ولا عاد» ناويلنده علمانينك ايكي راوشلى سوزى بار:

١) غير باغ فى فره ولا عاد على المسلمين. پادشاهلارغه بغى وآنلار اوستينه چيقو سفرنده ضرورتقه توشسه وهم يول كيسوو، تالاو، مسلمانلارغه تعدى ايلهده بولوب آچلقغه اوغراسه مذكور نرسهلردن تناولگه رخصت يوق ديمكدر. بونداى گناو وقباحت اشده بولغان كمسه، نى قدر ضرورتقه دوچار بولسهده رخصت ورحمت حرمتينه لايق دگلدر زيرا كه اول كمسهلر مضر ومفسد آدملر بولدقلارندن حكومت طرفندنده قتلگه مستحقلاردر. آچلقدن قوتقاروغه لايق دگللردر. (١)

٢) غير باغ فى اكله على غيره بأكل حقه ولا عاد فيه على قدر الحاجة) ضرورت حالينه كلسه ضرور قدردن آرتق يمك، ذاتنده حرام نرسهدن لذت ايچون كوكدن ارتق تناول ايتمك، وهم اوزى كبى ايكنچى مضطر آدم حقينه تجاوز وتعدى ايتماك وآنگا زيان وظلم قيلمق درست دگلدر. اگر شو شرطلر ايله مذكور حراملردن تناول ايتسه گناهلى بولور مغفرت ايدلور. (٢) بز ترجمهده هر ايكى معنانى كوتارردى: ظلم وتعدى ايتمهيكچى حالده آچلق ضرورتينه توشسه بونلاردن تناول ايتمكده گناه يوق ديدك.

ملا عالمجان البارودى

---

(١) امام شافعى وامام احمد وغيرلار هم بو روشلى تفسيرنى اختيار ايتمشلاردر.

(٢) امام ابو حنيفه اصحابى تأويلنى اختيار ايتمشلردر.

حديث

١١٦ الندم توبة. حديث صحيح اخرجه احمد والبخاري في التاريخ وابن ماجه والحاكم وغيرهم عن ابن مسعود وغيره. والطبراني وابو نعيم في الحلية عن ابي سعيد بزياده „ والتائب من الذنب كمن لاذنب له “ بسندفيه ضعف

ترجمه: اوكونو توبه گناهدن توبه اينكوچي اگناهسز كيمدر.

شرح وايضاح: توبه اصلده قايتمق معناسينه‌در. بنده آگناه ساليلي اللهنك طاعتندن چيتكه كيتكان وطشقاري چيقغان بولادر. شول گناهنك قباحتيني آگلاب آگا اوكونسه، وجداني عذابلانسه، شول گناهني وقتليمو ابديمو تاشلاغان. بولا شونلقدن بو اوكنوني حديثده توبه ديو اعتبار ايتكاندر.

توبه‌نك كمالي ايچون بشقه شرطلرده‌بار. لكن اينك عمده‌سي‌وچن ركني اوكنودر. بر كمسنه بر قباحتينه چنلاب اوكونسه بشقه شرطلرني‌ده بوناته، توبه‌سيني كامل قيلادر. مثلا براگوگه ظلم ايتوب صوگره چنلاب اوكونسه البته اول كشيني راضي ايته اللهدن ايكنچي آنداي ظلمني قيلماسقه عزم وعهد ايته، قيلغانينه يارليقاو ايستاب شول روش بيرله توبه‌سيني كمالغه ايرشديره. خلاصة توبه‌ده اينك الوغ ركن وشرط اوكنودر. قلبده چن اوكنو بولمسه تيل بيرله‌منك توبه واستغفار ايتيشون حقيقي توبه بولماي‌هنوز گناه آستونده قالوب قيامتده جزاغه مستحق بولوب قالا.

١١٧ لاخير فيمن لايستحيي اخرجه الديلمي في الفردوس.

ترجمه: اوياتسزده خير يوق.

شرح وايضاح: حياء (اويات) خصوصنده‌گي ١٣، ٤٩، ٩٤ حديث شرحلرنده‌بعض ايضاحلر كيچدي.

خلاصة: کشینی تیوشسز اشدن، هر تورلی ادبسزلکدن منع ایتکوچی آنڭ طبیعتنده بولغان حیادر. حیاسز آدم هر تورلی قبیح وفاحش اشنی قیلودن تارتونمایدر. شونلقدن حیاسز کشیدن هیچ قایو تورلی خیر کوتولمایدر.

۱۱۸ لا طاعةَ لمخلوقٍ فی معصیةِ الخالِقِ حدیث صحیح

اخرجه احمد والحاکم عن عمران بن حصین، والبخاری ومسلم وابو داود والنسائی عن علی ولفظهم لاطاعة لاحد فی معصیةالله وانما الطاعةفی المعروف واحمد عن انس بلفظلاطاعة لمن لم یطع الله.

ترجمه: اللهغه گناه بولغان مادهده مخلوقغه وهیچ کمگه بوی سونمق یوقدر.

شرح وایضاح: بوحدیث جمیع ادیانده مقبول، وهر عاقل قاشنده مستحسن قاعدهدر. اسلام قاعدهسنچه امیر عبد حبشی بولسهده سمع وطاعت تیوشلیدر.

وسائرالوغلار وتجربه اهللرینه انقیاد کرکدر. لکن هر قایوسنڭ چن مطاع بولغان نرسه «حق»در. صواب وحق (راست وتوغری)نڭ حقی اطاعت ایدلمك وبالعین والرأس قبول قیلنمقدر.

امراء وعقلاغه اطاعت تیوشلیلك فی الحقیقة آنلار غالبا صواب وحقنی ایزلهگوچی واصابت ایداچی بولدقلارندن در.

گناه ومعصیت بولغان مادهلر بارده خطاء وباطلدر. بس هیچ عاقل بله تورب اول خطاغه توشمازگه تیوشلیدر. شونلقدن شر یعتده «مداهنه» (کشی خاطری ایچون حقنی یشرمك) حرام ایدلمشدر.

برکمسنه برآدمنی طلب معصیت ومنکر اشنی اشلاسه اللهنڭ حکمندن برآدمنڭ سوزینی آرتق کورگان بولادر. بناء علیه اشد تباحتکه دوچار، وبالآخره الوغ مذابقه لایق بولادر.

١٩ يُحشَرُ النّاسُ على نِيّاتِهِمِ. اخرجه ابن ماجه

ترجمه: آدملر قیامتده نیتلرنچه یغولورلار.

شـرح وایضاح: هـر عملنك چـن عمل بولمقی نیت بـرله گنه بولدقندن هر حقیقت میدانغه چققان کونده البته هر کم نیتی وفقنچه گه معامله کورر، نیتی نه‌رگنه اجر وثواب آلور.

حتی بعض کیمسه‌لر یخشی عمل آرزوسنده بولوب ده، حیاتلرنده، شول اشلرنی اشله‌رگه موفق بولمای وفات بولسه‌لر، بونلرغه شول عمللرنی اشله‌گان ذاتلرغه بولغان ثوابدنك بولمقی ایله حدیث شریفلرده خبر بیرلگان.

٢٠ يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا بَشِّرُوا وَلَا تُنَفِّرُوا.

حدیث صحیح اخرجه احمد والشیخان والنسائی عن انس رضی الله عنه.

ترجمه: آغرایتماگز یـڭلایتگز، سیوندرگز بیزدرمه‌گز.

شرح وایضاح: اشبوقسقه‌غنه حدیث جوامع الـکلم جمله‌سندندر، سوزی آز معناسی کوبدر. هر بابده (دین ودنیا بابنده) دستورالعمل اینوب توتارغه لایقدر. احمد ودیلمی وغیرلر سند حسن ایله روایت قیلغان بعثت بالحنیفیة السمحة (یڭل وتوغری دین ایله یبارلدم، دیمك)، بیهقی روایت قیلغان: الدین یسر» حدیثلر بنه موافق مضمونده‌در. دین‌ده هیچ جهتدن آغرلق یوق دین ذاتنده یڭل، تمسکی وعملی آسان روشده‌در هر کم لـگانچه دیننك ینـگل روشینی اختیار ایتمك وشول روشینی اوگرنمك وشول یول ایله فتوی ویرمك لازمدر.

احتیاط طریقینی اختیار ایته‌م، خلقنی احتیاط وتقوی یولینه سوق قیلام دیو آغر یولنی کورستمك فی الحقیقة کشینی دیـندن بیزدرو، دین‌نی توتوب، یرینه یتکروب بولمازلق نرسه دیو کورساتوبولا بناءً علیه دینـگه خیانت بولوب قالادر.

رسول الله صلى الله علیه وسلم اوزیده ایکی نورلی روش او چراغانن بیکلرك بولغانینی اختیار ایدر ایکان. دین وایمان تلقیننده، سبق و دین تعلیمنده، آداب واخلاق کسب وصنائعت اوگرانوده، وسائرلرده یکللك میبوندر و بیوانو بوللرینی اختیار اینمك ترغیب وتشویق روشنچه بولمق تیوشدر. بو یول وروش ایله بارغانده، بالا وشاگرد بیزمای وقاچمای بلکه محبتی آرتا شوق ورغبتی قوتلنه ویخشی نتیجه توغادر.

اگر بالعکس صعوبتلی ومشقتلی روشلر اختیار ایدلسه هر بابده شدت وثقلت کورسه‌تولسه اول اشدن بالا وشاگرد بلکه هر قایو بنده بیزه، وآنك تحملندن خارج بولوب آنی طویدره وقاچیره بالاخیر حرمان نتیجه‌سینی بیره.

بو حاللر کوب تجربه‌لر برله مؤید، وفلسفی دلیللر برله‌ده موکددر. یاکثی ایمان واسلام قبول ایتکان چواشلرنی حاضر ساچلارینی قردروب، کیوملرینی آلماشدروب، ختان برله امر ایتوب آنلارنی ایسکی مجوسیلکلرینه قوالاغان نادان ملالار ایشدلگالادی.

ب بزنی تعلیم بابنده صرف ونحو باشلاغان استعدادلی وامیدلی، لکن اصلا بر کلمه فارسی بلمگان یاش بالالارنی فارسیچه شروح مغزی وشروح شافیه کبی مفصل کتابلاردغنه بولا تورغان بش واون تورلی اعلاللر بیکلاتوب، یاش نحوده (عوامل‌ده) ایسه کافیه وشرحلارنده بولمغان تفصیللر واختلافی مسئله‌لر اوگرانوب، فارسیچه بیکلاتوب «اوزون ترکیب» عنوانلی بالالارنك باشلارینه بلای عظیم یوکلاتوب نی قدر شاگردلر علمدن بیزار بولا ایدیلر، نی قدر بالالار کرکلی کوب نرسه حاصل ایدرلك عمرلرینی ضائع ایتو علاوه‌سینه آنادن توغمه یخشی استعدادلارینی ویران ایته ایدیلر. بلاد اسلامیه‌نك هیچ قایوسنده نه داغستان ونه بخارا ونه هندستان وترکستان نه مصر وحجاز هیچ برده بولمغان بو مخالف سنت ومغایر شریعت بولغان اوشبو تعلیم بلاد بلغار وقزانده نی قدر یللر یشاب

نی قدر شاگردلرنڭ همت واستعدادلرینه ظلم ایتدی، ونی قدر مهم‌فنلرنی ومقدس علملرنی حجب قیلدی سامحهم الله تعالی

عبادت ودیانت بابنده‌ده مقتیلر وامامرنڭ مذکور حدیث ومذکور اصول وقفنچه حرکت ایتمکلری لازمدر. عبادت ودیانتنڭ روشینی ایاعن جن کوره کیلگان ایسکی بلاد اسلامیه عادتلرینه باقمق وآنلارنڭ اصوللرینه رعایه ایتمك تیوشدر.

والسلام علی من اتبع الهدی وجانب التعصب والهوی

اشبو حدیث برله مجله‌سانلارنده کتاب اولدن ۱۲۰ قدر حدیث شرح ایدلدی. بوندن صوڭره شمائل شریفه بابنده اولان اربعین شرحینه شروع ایدله‌چکدر.

قانون اساسی

(من لم‌یجمع الصیام من اللیل فلا صیام‌له) حدیثنده‌گی اجماع‌ده شول لغوی معناده یعنی فکرنی جیوب نیتنی برکتو، عزیمت درجه‌سینه یتکرو معناسنده، مسافر نمازی حقنده‌غی (مالم اجمع مکثا) حدیثنده‌گی اجماع‌ده شول معناده یعنی فکرنی جیوب نیتنی اقامتکه برکتو، نیتنی عزم درجه‌سینه یتکرو معناسنده‌در. بو بیانگه نظرا اجماعنڭ لغوی معناسی کوب کشیلر یا بر طائفه‌نڭ بر نرسه‌گه اتفاقلری بولمی، بلکه کیره‌ك محسوس وکیره‌ك معقول بولسون تارقاو نرسه‌نی جیوب تارالماسدای حالگه کیلترو بولادر.

حضرت عمرنڭ یولداشلری برله شام سفرنده وبادن رجعتکه قرارلری‌ده، شول اجماع لغوی‌در. حضرت عمر وابن مسعود وباشقه صحابیلرنڭ (کتاب سنت‌ده مذکور بولمغان مسئله‌لرده سلف صالحین اجماعی برله عمل ایدلور) دیدکلرنده‌ده شول اجماع لغوی مراد بولادر.

فيما اجمع عليه الصالحون اورنىده، ايكنچى روايتده فيما فضى به الصالحون وارد بولوى، بونى دخيده آچق بلدرهدر. امام احمدنڭ تكبير مسئله سنده گى اجماعدن مرادى ده شول اجماعدر.

ايمدى بو بيانلردن بوكبى اورنلردهغى اجماعدن، اجماع اصولى مراد بولمغانلغى، بلكه بو اجماعنڭ عملگه تطبيق ممكن بولمغان بر نظريه ايكانلگى شايد آڭلانور چونكه صانلرن حصر ممكن بولمغان مجتهدلر عصرلرندهغى اجماعنى، بتون مجتهدلرنڭ اتفاقى ديب تعريف قيلو، عملگه تطبيق ممكن بولمغان تعريف ايكانلگى ظاهردر. شونڭ ايچون بو معنا برله اجماعنڭ وقوعينه امام احمد وباشقهلر انكار قيلغانلر.

اجماعنڭ اصولدهغى اوشبو اصطلاحى معناسى، مباحثه ميدانى بولوب، بر نيچه عصرلردن بيرلى اهل علم: بو معنا برله اجماع نيچك ممكن بولا، ممكن بولغانده بونى علم نيچك متصور بولا ديب مذاكره، مباحثه ومناظره ايديشوب كيلگانلر، بو بحثلر هنوز دوام ايدوب، مسئله حل ايدلمگان ــ چيشلمهگان ــ حالنده قالغان.

عصرمزنڭ الوغ عالملرندن برى اجماعنى (علم دين وعلم اجتماعده متخصص، اتابلى عالملر جيوليشوب، شريعتده نص بولمغان مسئلهلرده نظر ومذاكره ايدوب قيلدقلرى اتفاق) ديب تعريف قيلغان هم بورونغى اجماع ايدلگان حكم، باشقه بر اجماع منعقد بولغانچه مجمع عليه حكم بولوب، عمل لازم بولادر ديگان. بو تعريف، گرچه اصول علماسى اصطلاحينه موافق بولماسهده، عملگه تطبيق ممكن بولغان يعنى مذكور آيتدهگى اوچنچى اصل برله عملنى ممكن قيلغان معقول بر تعريف بولادر.

اصل اجماعده قاعده، امتنڭ اجماعى بولا. لكن امتنڭ بتون افرادى جيولوب مذاكره قيلو ممكن اش بولمى. شونڭ ايچون بتون امتكه مثال بولوردای بر طائفهنڭ اجتماع ايدوب مذاكره وقرارلرى،

بتون امتنك اجماعی حکمنده بولوب، شونك برله مطلوب حاصل بولا. بوطائفه ایسه یوقاریده تکرار ذکر ایدلگان «اولوا الامر» بولادر. بونلرنـك، نص بولمغان معاملات مسئلهلرنده اجتماع ایدوب مذاکره وقرارلری مذکور آیتنك حکمنچه لازم وفرض بولغان بـر وظیفه بولادر.

یوروشدهگی اجماعلر زمان ومکان ومصلحتلرنـك اوزگاروی سببلی اوزگاررگه ممکندر. ولهذا بر زمانك «اولواالامری» الـككی «اولوا الامر»نـك اجماعلرن موافق تابماسهلر، زمانلریك مصلحتینه مناسب اجماع ایدوب الگهرگی اجماعنی نقض ایدولری ـ یوزواری ـ درست بولادر. چونـکه اولواالامرگه اطاعت، عصمتلری ایچون توگل، بلکه مصلحت ایچوندر. مصلحت ایسه زمان ومکاننـك اوزگاروی سببلی، اوزگاروب تورا، بونـك ایله حکملرده ـ نص بولمغان معاملات حکملریده ـ اوزگارهدر. شونك ایچون (الاحکام تختلف باختلاف الازمان والمصالح) معاملاتده بر قاعده بولمشدر.

سلفلرنك (اجماعغه مخالفت درست توگل) دیگان قاعدهلرینه بوسوز خلاف بولمی. چونکه آنلرنـك قاعدهلری اصحاب وتابعین قرار قیلغان وآنـلردن صوگره اصلا اختلاف بولمغان قطعی مسئلهلر حقندهدر. واقعا برنچی عصرلرده قرارلنغان بوکبی مسئلهلرنك دینده اصلی بولماوی متصور بولمادقندن، بوعصرلردهغی بوتورلی قرار واجماعلرغه مخالفت، فی الحقیقة دینگه مخالفت بولغانلقدن درست بولماوی معلوم مسئله. لکن بوعصرلردن صوك همان اوزگاروب کیلگان وهمیشه اوزگاروب تورمافده بولغان معاملات مسئلهلرنده ایسه، مصلحتلر اقتضاسنچه تورلی زمانلرده تورلی حکم وقرارلر اهضروری درجهسنده بولدقندن، بوقرارلرنك ـ اجماعلرنك ـ بر برسینه مناقضهسی درست توگل دیمك درست بولمیدر.

بعضلر اجماعلر آرهسنده مناقضه درست بولماوینه (لاتجتمع امتی

علی ضلالة) حدیثی برله استدلال ایتکان بولسه‌لرده بو استدلالده تام توگل. چونکه حدیث‌ده‌گی اجماع امت، اجماع اصولی بولماوی معلوم. ینه بو اجماع اصولی، اجتهاددن ناشی اجماع بولغانغه کوره، اجتهادده خطا قیلوچینی ضلالتده دیب ایتولمی. یعنی بوتورلی اجماعلر بر بریسن نقض ایتکان تقدیرده، بو نقض ضلالت علامتی ایچون بولمی، بلکه مصلحتلرنك اختلافی، یاخود اجتهادی خطاء ایچون بولادر. بناء علیه مذکور دعواغه حدیث برله استدلال اورنلی بولمی. ینه بوتورلی نقض فی الحقیقة نقض‌ده بولمی، بلکه اجماع اولنی الغانغه بولا. بو سوزلر صوگغی عصرلرده‌غی اجماع ظنی‌لرغه دائر ایکانی خاطردن چقماسون.

٦) قیاس اصولی. اصل برله فرع - منصوص برله مسکوت عنه - آره‌سنده‌غی علت مشترکه ایچون اصلده‌غی حکمنك فرعگه کوچووی قیاس اصولی بولادر. قیاسنك رکنلری: ١) اصل، مشبه‌به، مقیس علیه دیب‌ده ایته‌لر ٢) فرع، مشبه، مقیس ده‌دیلر ٣) حکم اصل. بونك منصوص بولووی، قیاس برله ثابت بولماوی شرط ٤) حکمنك علتی. معرف حکم - حکمنی بلدروچی - دیب ده ایته‌لر. علت بعضا بدیهی بولا. علتی بدیهی بولغان قیاسنی قیاس جلی، بعضا نظری بولا. علتی نظری بولغان قیاس خفی دیب ایتوله استحسان ده دیلر. علتنك بعضلری عقل ده نقل ده دلالت ایتمگان علة شبیهه‌لر بولا. مثاللری محللرنده مذکور. حنابله قاشنده قیاسده فرع و اصلنی جامع بولغان علة معینه‌نك بولووی لازم. بعضلر قاشنده علتده نوع مشابهت کافی. قیاس، اعتقاد و عبادت بابلرنده بالاتفاق، حدود و کفارات کبی مسئله‌لرده حنفیه قاشنده حجت بولمی. ابن حزم احکام شرعیه‌ده مطلقا، ابن عبدان ضرورت بولمغانده، داود الظاهری قیاس جلی‌گه باشقه‌سی حجت بولمی دیگانلر. بو مسئله‌لرنك بیانی اصول کتابلرنده.

(فان تنازعتم فی شیء الخ) آیة کریمه‌سینك قیاسقه دلیل بولووی

بورونده بیان قیلغانلار: بو آیت، کتاب سنت‌ده منصوص مسئله‌لر حقنده بولورغه، یعنی منصوص مسئله‌ده نزاع قیلور ایسه‌گز کتاب سنت‌گه رد قیلگز دیگان مضمونده بولورغه توغری کیلمی. چونکه بو کیبی منصوص مسئله‌لرنڭ حکمی (اطیعوا الله واطیعوا الرسول) آیتی بوله بر دفعه بیان ایدیلکندن بونی ینه‌دن اعاده تکرار بولوب درست بولمیدور. ایمدی آیة کریمه منصوص مسئله‌لر حقنده بولماسه، منصوص بولمغان مسئله‌لر حقنده بولووی متعین بولا. بناءً علیه آیتنڭ مفادی: کتاب سنت‌ده یاخود اجماع‌ده منصوص بولمغان — ذکر ایدلمگان — مسئله‌ده نزاعلاشسه‌گز، حکمی کتاب سنت‌ده منصوص — مذکور — ومثل بولغان مسئله‌گه رد قیلگز؛ دیگان سوز بولا. بو ایسه قیاس اصولی‌در، دیگانلر.

لکن مذکوردن علی الاطلاق قیاس اصولی مراد دیمکده درست بولمیدر. چونکه علتی خفی یاخود تشبیهی بولغان منصوص حکملرگه رد برله‌ده تنازع دفع ایدلمی بلکه بالعکس متزاید بولادر. بناءً علیه مذکور رددن: کتاب سنت‌نڭ مقصدلرینه، عمومی قاعده‌لرینه علتلری ظاهر بولغان حکم منصوص‌لرغه رد قیلو مراد بولورغه تیوشلی. شول صورتده تنازع‌غه چاره بولمی، مسئله قرارلانوب مطلوب حاصل بولا.

اجتهادنڭ اصولدغی تعریفندن، مجتهد ایچون بتون احادیثنی احاطه شرط بولمادیغی بلنه. حتی بعضلری سنن ابی داودنی احاطه کافی دیگانلر. اصحاب کرام وقاضی‌لرینڭ عمللرینده بونی — بتون احادیثنی احاطه شرط بولماوین — تأیید قیلا: خلفاء راشدون بر مسئله‌ده سنت تیکشررگه بولغانده، حضورلرنده بولغانلردن صوراشو برله کفایه‌لنوب حاضرلردن سنت روایت ایدوچی بولماسه، مصلحتکه موافق رأیلری برله عمل قیلور بولغانلار. نتاکه حضرت عمر وبالی شامغه بارو واقعه‌سنده، عبدالرحمن بن عوف حضرتلری بو حقده‌غی حدیث مرفوعنی روایت قیلغانچوق، صحابه وفقها قرار ایتمگانلر. لکن تفسیر حدیث فنلری

تدوين ايدلمگان اول عصرلرده، حديثلرنی تحری و تفتيش قيلوغه قاراغانده، بوكونده حديثلرنی كتابلرندن تفتيش وتحری قيلو بيك كوب درجه يينگلدر.

نصوصنی تماما تفتيش قيلمی ازله‌می توروب، قياس برله عمل قرست بولامو؟ بو مسئله‌نی ابن تيميه اوچ صورتكه تحليل قيلا. برنچی: معروف نصلرنی ازله‌می توروب قياس برله حكم قيلو. بو ايسه شبهه‌سز درست توگل. ۲نچی معروف بولمغان، لكن ازله‌گانده تابولووی اميدلی بولغان نصلرنی طلبدن اِلك قياس برله حكم ايتو. بوده، شافعی، احمد وفقهاء حديث قاشنده درست بولمی. بونلر قياسنی تيمم كبی كوره‌لر: صو تابولمازدای اورنده‌غنه تيمم درست بولغان كبی نص تابولمازدای مسئله‌ده‌گنه قياس درست بولا؛ ديلر. امام احمدنك «ما تصنع بالقياس وفی الحديث ما يغنيك عنه» ديمه‌كی شوڭا اشاره‌در. بو مسئله، رسول الله حضورنده اجتهاد درستمی يوقمی ديگان مسئله‌گه‌ده اوخشی. رسول اللهنك حضوری نص اورنده ديگان علماء بو اجتهادنی درست كورميلر. ۳نچی صورت نصنك تابولووی اميدلی بولماسه بلكه تابولماز ديب ظن غالب بولسه بو صورتده قياس برله عمل شبهه‌سز درست بولا، ديمشدر.

۷) اولوا الامرنك اجتهادی مصلحت عامه‌گه بنا ايدلووی. اولوا الامرنك اجتهاد وقرارلری شريعتنك دورت اصلندن اوچنچی‌سی ايكانلگی معلوم بولدی. ايمدی شونيده بلورگه لازمدر، كه اولوا الامرنك اجتهادلری بالغرز معاملات اجتماعی مدنی مسئله‌لرگه خاص بولوب، اعتقاد وعبادت مسئله‌لرنده بو جهتدن هيچ بر اشلری بولمی، بو مسئله‌لرگه رأی واجتهاد تعلق ايتميدر. اوزلرينه عرض ايدلمگان شخصی مسئله‌لرگه مداخله قيلورغه‌ده وظيفه‌لری ــ حقلری يوقميدر.

معاملات حكملرنده مصلحتنی رعايه، بر اصل كلی بولغانلقدن اولوا الامرنك اجتهاد وقضالری «جلب مصالح، دفع مفاسد» اسلوبنچه

بولووی لازمدر. بعضلر «مصلحة عامه ـ مصلحة مرسله‌لرنی قاعده قیلو مالکیه مذهبینه خاص» دیسه‌لرده، قرافینڭ اصولنده‌غی تحقیقه‌چه مصالح مرسله هر بر مذهبده ثابت ومرعی، هر مذهبده معاملاتده مصلحت معتبر، مصلحتنی اعتبار مالکیه‌گه خاص دگلدر. بلکه بو بابده اصل (جلب یسر، دفع حرج وعسر) قاعده‌سی بولا. بوایسه قرآن برله ثابت قاعده‌در. ینه احمد وابن ماجه‌نڭ ابن عباس حضرتلرندن روایت ایتدکلری (لاضرر ولاضرار) حدیثی‌ده، معاملاتده مصلحتنی اعتبار، اصلی کلی بولغانن بلدره‌در.

مصلحة عامه برله نصلر آره‌سنده تعارض بولا قالسه بو فی‌الحقیقة نصلر آره‌سنده تعارض بولا. چونکه مصلحتنی رعایه‌نڭ لزومی، نص برله مؤید وثابت. شریعتنڭ حیاتینه، دائما عملده بولووینه مدار بولغان اوشبو مهم مسئله‌گه متداول فقه کتابلرنده اهمیت بیرلمگان، لازمنچه بیان ایدلمگان. فقه برله شغللانوچیلرمز کتاب سنت نصلرنغنه توگل بلکه مذهب علماسینڭ نصلرنده مصلحت عامه‌گه تقدیم وترجیح قیلغانلر وقیلالر.

ائمهٔ حنابله‌دن نجم الدین الطوفی (لاضرر ولاضرار) حدیثی شرحنده بومسئله‌نی تمام ایضاح ایدوب هرنده مصلحت «صلاح وفائده‌گه سبب ومؤدی بولغان واسطه» شرعده ایسه «کیرك عبادتده کیرك عادتده، شارعنڭ مقصودینه مؤدی بولغان نرسه» دیب تعریف ایتمش، مصلحتنڭ نص واجماعغه تقدیم ایتلووینه کتاب سنت واجماعدن دلیللر کیلتروب، بوخصوصده‌غی اعتراضلرنی دفع ایدوب، متعارض مصلحتلر وآنلارنی ترجیح یوللرن کورستوب الحاصل بومسئله‌نی بتون جزئیاتی برله شرح وایضاح قیلمشدر. طوفی‌نڭ بو بیانی المنار گه نقل ایدلگان ج ١٠ ص ٧٤٥-٧٧٠)

٨) اجماع معناسنده استعمال ایدلگان جماعه لفظی حقنده وارد بولغان اثرلر. اجماع لفظی اصولده‌غی مصطلح معناسنده، کتاب سنت‌ده

وارد بولمغاناغی بیان ایتلدی. لکن جماعه لفظی، اجماعنك اصولده صحیح ومختار بولغان معناسنده خبر واثرلرده وارد بولمشدر. بونك مقابلی اختلاف وتفرق بولادر.

(من فارق الجماعة شبرا فقد خلع ربقة الاسلام من عنقه) رواه احمد وابوداود والحاکم عن ابی ذر وابن ابی شیبة عن حذیفة (من فارق الجماعة شبرا فارق الاسلام) رواه الطبرانی عن ابن عباس والنسائی عن حذیفة (ید الله علی الجماعة) رواه الترمذی عن ابن عباس والطبرانی عن عرفجة بزیادة (والشیطان مع من خالف الجماعة یرکض) (لن تجتمع امتی علی ضلالة ابدا وان ید الله علی الجماعة) رواه بهذا اللفظ الطبرانی عن ابی عمر رضی الله عنهم. بوکا باشقه‌ده بو خصوصده بونلرغه متقارب بولغان اثرلر کوب.

حافظ ابن حجر فتح الباری‌ده بخاری‌نك (باب وکذلك جعلناکم امة وسطا وما امر النبی بلزوم الجماعة وهم اهل العلم) شرحنده: جماعه‌گه اتباع برله امر اوشبو حدیثلرده‌ده وارد بولغان: ترمذی‌نك حارث بن حارثدن روایت ایتدیکی اوزون حدیثده (وانا آمرکم بخمس امرنی الله بهن السمع والطاعة والجهاد والهجرة والجماعة فان من فارق الجماعة قید شبر فقد خلع ربقة الاسلام من عنقه) بیورلمش. حضرت عمر جابیه‌ده‌گی مشهور خطبه‌سنده (علیکم بالجماعة وایاکم والفرقة فان الشیطان مع الواحد وهو من الاثنین ابعد) (ومن اراد بحبوحة الجنة فلیلزم الجماعة) دیمش، اوشبو، اتباع قیلورغه آیورلماسقه بیورلغان جماعه‌نی اهل علم برله تفسیر ایتدیله، امة وسطده شونلر بولالر دیمشدر. بابنك باشنده‌غی آیتده مذکور «امة وسطا» اسلام امتی بولا، آیتنك صوکنده‌غی «لتکونوا شهداء علی الناس» جمله‌سی وسطنك مدلول معناسنی بولورنی بلدره. ایمدی بو صفتده‌غی امتکه مثال بولورلق طائفه، امتنك زبده‌سی، انموذجی، روحی یاخود

صورة اجمالیه‌سی نیچکه‌نه تعبیر ایدلسه امتنڭ نسخه‌سی بولغان بوقاریده مذکور جماعه، اهل علم بولادر. امتنڭ بو طائفه‌سی هر عصرده، اولوالامر، اهل الحل والعقد بولغان بر هیأتی بولادر. بونلر امتنڭ اش باشنده‌غی مجتهد و مشاورلری اتباع لازم بولغان قدوه‌لریدر. بو هیأت، اصول کتابلرنده تعریف ایدلگان، ایکی‌ هر یاخود ایکی قل ایکی خاتوندن عبارت خصوصی مجتهدلر بولمیدر. چونکه بو کبیلر (وکذلك جعلناکم امة وسطا) جمله‌سندن و شونلر اورنینه توروردای جماعه بولا آلمیلر. ینه امام بخاری کتاب الاعتصام اخیرنده (باب قوله تعالی وامرهم شوری بینهم) شرحنده رسول الله صوڭنده‌غی امامار خلیفه‌لر اهل علمدن اشانچلی جماعه‌گه نص بولمغان مسئله‌لرده مشورت ایدوب قرارلری برله عمل قیلورلر، نص بولغان مسئله‌ده نص برله عمل ایدرلر ایدی. نتاکه حضرت ابوبکر زکاتدن امتناع ایدوچیلرگه قارشی، نص برله عمل ایدوب قتالگه کرشدی، استشاره قیلمادی. حضرت عمر دورنده‌ده قراء جماعه‌سی — علم قرآن و سنت‌ده متخصص کشیلر — کیروك یاشلوی کیروك قارتلری بولسون خلیفه‌نڭ — نص بولمغان مسئله‌لرده — مشاورلری بولوب توردیلر.

مذکور آیة کریمه تفسیرنده مفسرنڭ سوزلرنده راجحروك بولغانلری، و آیتدن ظاهر بولغان مسئله‌لر: هر مسلمانغه ایڭ الك الله‌غه و پیغمبرگه اطاعت یعنی کتاب سنت برله عمل قیلو، کتاب سنت‌ده مذکور بولمغان مسئله‌لرده اولوالامر یعنی اهل الحل والعقدنڭ قرارلرینه اطاعت ایدو، اولوالامر یاخود امت آراسنده نزاعلی مسئله‌لرنی کتاب سنت‌که عرض ایدوب نص طلب قیلو، یاخود کتاب سنت‌نڭ عمومی قاعده‌لرینه تطبیق، و معروف علّه‌لرینه قیاس ایدوب نزاعنی فصل و حل قیلو لازم و واجب بولادر. رازی و نیسابوری لرنڭ دیدکلری کبی تنازع صورتنده‌رده، کتاب سنت‌ده نص و اجماع بولمغان مسئله‌لرگه منحصر ...

بورد، تنازع تقديرنده جاری بولا، تنازع ایسه منصوص مسئله‌لرده‌ده بولورغه ممکن، نصنڭ بارلغندن خبردار بولغانماچه منصوص مسئله‌لرده‌ده نزاع واختلاف بولا. مثلا مهاجرلار برله انصار، حضرت عمرنڭ وبا اورنینه بارو بارماونده، عبدالرحمن ابن عوف حضرتلری روایت قیلغان نص بولا تورویده، نزاع واختلاف ایدوب، حضرت عمر بواشده قریش شیخلرن حکم قیلغان ایدی. اگر بوحالدن الك عبدالرحمن بن عوف مذکور حدیثنی روایت ایتکان بولسه شونڭ برله عمل ایدیلوب تحکیم گه‌ده حاجت قالماز ایدی.

الحاصل تنازع صورتنده رد قیلونی منصوص وغیر منصوص مسئله‌لردن تعمیم قیلو حالنڭ قرینه‌سی برله مناسب بولادر. بزنڭ بو بیانلرمزده مستقل فکرلی بولغانلر تأمل قیلسونلر. الله تعالی تله‌گان بنده‌سن توغری بولغه کوندرر.

المناردن انتخابا ترجمه ایدلگان سوزلر بواورنده تمام بولدی. بو سوزلر خصوصا اجماع حقنده‌غیلری مشهور سوزلرگه خلافرق بولسه‌ده، فکر یورتورگه، مسئله‌لرنی مطرح مذاکره قیلوب، حقیقت کشف ایدیلورگه سبب بولور دیب امید ایتدك. مهم مسئله‌لر، دقت قیلورغه تیوشلی مبحثلردر.

محمد نجیب تونتاری.

خاطره:

حقوقغه اهلیت.

بو توفریده بعض غزیته‌لرده اوقولغان سوزلر مناسبتیله کوکلگه توشکان ترسه‌لر: بز روسیه تبعه‌سی مسلمانلر دورت یوز یلدن بیرلی حکومتکه اطاعت وصداقت، دولت منافعینه باشقه‌لر برله بر تیگز خدمت ایدوب کیلدکمزدن بزنگده باشقه‌لر استفاده قیلغان حقوقدن فائده‌لنورغه

حقمز بارلغی کون کبی معلوم. بوکا انکار قیلوچی بولماسه کیره‌ك.

لکن مدنیت دنیاسنده مدنی ملتلر توسلی یشه‌ر ایچون بو قدرگنه قابلیت یتمی، طبیعی قوت‌گنه ـ حیوان سیورسی کبی کونچیلکگنه کفایه قیلمی. بلکه مدنی قابلیت، معنوی قوت یعنی علم و معرفت حاجت بولا. بوده معلوم مسئله. فقط مع التأسف بزده بو قوتنك بو کونده کفایه مقداری بولماوی‌ده یاشرن توگل. شولای بولغاچ ملتنك بو کونده‌گی برنچی وظیفه‌سی شول‌قوتنی حاصل قیلوچارەسینه کرشو بولورغه تیوشلی.

حقوق مسئله‌سی اصلنده تنازع حیات مسئله‌سی فرعلرندن بولادر. تنازع حیات، دنیا باشندن بیرلی دوام ایدوب کیلگان ایك تهلکه‌لی محاربه، و بو محاربه، طبیعی و عمومی بولغانغه، تل‌ر تله‌مز هر کم بوکا اشتراك قیلا. چونکه طبیعی عمومی حالدن هیچ کم قورتیلا آلمی. حیوانات بلکه نباتات عالملرنده‌ده بو محاربه دوام قیلا، کوچلیلری غلبه ایدوب کوچسزلرن یوغالتوب بارالر. لکن بو عالملرده کوچلیلك مادی قوت گنه اعتباری برله بولغان حالده، انسان عالمنده‌گی بو محاربه‌ده مادی قوت اشکه بارامی، بلکه معنوی قوت بولغان علم و معرفت‌ده لازم بولادر. بو قوراللری مکمل بولغانلر اوزلرینك بارلقلرن صاقلاب ملیت و دیانتلرن یوغالتمی کیله‌لر، بو قوراللری ضعیف یاکه برده بولمغانلر مغلوب بولالر. بو مغلوبیت‌نك برنچی نتیجه‌سی فقیرلك، خوارلق بولوب صوکغی نتیجه‌سی ملیت و دیانت‌نك یوغالووی یعنی بتونله‌ی محویت و هلاکت بولادر. مثلا عصرنده‌غی مدنی علملرگه رغبت قیلمغان بر ملت، قوللرنده‌غی دولتلرن بایلقلرن بر آزغه صاقلی آلسه‌لرده، لکن بو علملر برله مشغول بولغانلر اوزلرینك تجاری و صناعیماللری واسطه‌سیله بو ملتنك بایلقلرن آقرنلاب قوللرندن آلوب نهایت آنلرنی فقیرلککه توشره‌لر. اوشبو مادی خسارت و ضرر بالطبع معنویاتکه سرایت ایدوب ـ اخلاق بوزولوب اخلاق بوزوقلغندن دیانتسزلك ملیتسزلك نتیجه‌سی کیلوب چغه‌در. تنازع حیات محاربه‌سینك

ایك تهلكه‌لی نتیجه‌سی بودر. بونك مثاللری کوز آلدنده.

کوز آلدنده‌غی بو حاللر بیك آچق کورسته‌در، که هر عصرده هر ملتکه انسان توسلی ملیت ودیانتن صاقلاب راحت یشه‌ر ایچون عصرنده‌غی حیات علملرندن کامل معلوماتلی بولماقی هم مدنی هم دینی بولغان بر فرض‌در.

بزنك اسلام دیننده هر مسلمانغه کسب وعمل، بوڭا لازم بولغان علملر جمله‌سی فرض، یالقاولق نادانلق حرام بولووی، چن مسلمان علملی عملی کشی ایکانلکی، نادان ویالقاو، اسلام نظرنده انساندن‌ده صانالمی بلکه حیواندن‌ده نچار بولغانلغی هر مسلمانغه معلوم مسئله‌لر بولسه کیره‌ك. «دنیاڭزدن بولغان نصیبڭزنی اونتماڭز» «دنیاڭز آخرتڭز ایچون طربشڭز» «سزنك خیرلیره‌ککز دنیاسندن‌ده آخرتندن‌ده اله‌شلی بولغانلرڭز» «علم مسلماننك یوغالغان مالی، قایدن‌نا بولسه شوندن آلور» «علمنی قطایدن بولسه‌ده ازله‌ڭز» «علم ایکی تورلی دین علمی، دنیا علمی، هر ایکاوی لازم» کبی حسابی یوق فرمانلر، علم یولینه ارشادلر، برله عمل قیلو ایڭ اللك بز مسلمانلرغه لازم وفرض بولسه‌ده، لکن بو فرمانلر برله بو کونده بیگره‌ك باشقه‌لر عمل قیلدیغی مع التأسف کورنوب تورادر.

اوشبو یکرمنچی عصرنی علم عصری دیب اینه‌لر، بو عصرده علمنی آشاملق اچملك کبی طبیعی حاجتلردن صاناب علمسز یشه‌مکنی بو عصرده ممکن کورمیلر، بوڭا ایمان کیلترگان ملتلر جمله‌سی علم یولینه توشوب بر برسن مسابقه، اوظیشو درجه‌سنده اجتهاد ایدوب ملیتلرن صاقلاب کیله‌لر. بزده بو حالدن عبرتلنوب، بو عصر انسانلری ایکانمزنی آڭلاب ملیتمزنی صاقلارغه بوڭا باشقه یول یوقلغینه اشانوب، شول مدنی انسانلر یولینه توشه‌رگه تیوشلی بولا. دنیاده باشقه‌لر کبی ملیتلی حقوقلی بولوب یشه‌ر ایچون حاضرگه باشقه چاره کورنمی.

ملتنك سلامت بولوون مقصود قیلغانلر شول یولغه اوزن هم باشقه‌لرنی سوق قیلورغه یته‌کلرگه تیوشلی. ملتکه هیچ کمنك البته دشمانلغی یوق، ملتنك ضررن هیچ بر عاقل تله‌می. افراد آره‌سنده دشمانلقلر بولسه‌ده ملت دشمانی کورنمی. شولای بولغاچ ملت سلامتلگی یولنده شخصی دشمانلقلرنی قویوب، یالغوز ملی مقصودنی کوزده طوتوب هر کمگه حالنچه شوڭا طریشو ملی بر وظیفه بولا، شخصی فائده‌لرنی ملی ضررغه سبب بولغانده فدا قیلورغه تیوش بولا. ملت سلامتلگینه ملی فائده‌لرغه قارشو کیلوچی بولماسه‌ده لکن بونك ایچون چنلاب طریشوچی ملت افرادی آره‌سنده بیك آزدر، بونك سببی آره‌مزده ملی فکرنك تارالماوی بولادر. بزده کوبره‌ك کشیلر اوری ایچون قایغورا، اوز قزانن قایناتورغه‌غنه همتن صرف قیلا، ملت سلامتلگی اوزینك سلامتلگی ایچون لازم ایکاننندن خبری بولمی، بونی آڭلاتو اش باشنده‌غی بولباشچی‌لرمزنك وظیفه‌سیدر. لکن مع التأسف بونلرنك اکثری شخصی غرضلر، عداوتلرگه مغلوب بولوب ملت فائده‌سندن بتونلای کوز یوموب، بلکه شخصی غرضلر برله ملتنك ضررینه خدمت ایده‌لر. باشقه‌لر کوبدن علم یولینه توشوب مقصودلرینه ایریشوب یاتقانده، بز اوتوز یلدن بیرلی بو بولنك باشنده. الفبانی نیچك اوقورغه کیره‌ك دیب نزاعلاشوب تالاشوب یاتامز. باشقه‌سون سویله‌رگه‌ده یارامی. بو نزاع همان کیسلگانی یوق. بو حالمزنی کورگان باشقه‌لر بزنك ملتنی همان صبیلق دورنده دیب بلوب یالغلرغه قاراغان کوز برله قاراماسه‌لر حقلری بار. انکار قیلوب بولمی. بولارنی اویلارغه بیك وقت.

الحاصل بزگه ملتمزنی سلامت صاقلار ایچون، حاضرگی وقتده عموم طرفندن قبول ایدلگان شول مدنیت یولینه کررگه مدنی علملرنی آلورغه اجتهاد قیلورغه لازم. بونك برله برابر دینی علملرمزنی‌ده مکمل روشده تحصیل قیلورغه، بونك ایچون ملی مکتب ومدرسه‌لرمزنی بو غایه‌گه

ایرشنرردای بولغه قویارغه لازم بولادر. شول صورتده گنه بز چن سعادتلی مسلمانلر، پیغمبرمزنك چن امتلری بولورمز. یالغوز دین علملرنگنه اوقوب دنیاعلملرینه اهمیت بیرمگانلر کامل سعادتلی بولا آلمادقلری کبی، یالغوز دنیوی علملرگه اهمیت بیروب دینی علملرنی اهمال قیلغانلرده عاقبت خسارت وهلاکتکه توشولری مقرردر. شونك ایچون مسلمانغه هر ایکی علمنی اوقومق، اسلامیتینه مناسب روشده بولمق لازم وفرض بولادر. بو فرضلرنی کیچکترمی وقتنده قیلمقده فرض‌در. (هلك المسوفون).

بدعت وخرافاتلر.

خلقمز آراسنده اعتقادی وعملی کوب بدعت وخرافات بار، بونلرنی ملی ودینی ایکی زور قسمگه آیرورغه ممکن. خرافاتنك بعضسی آتا بابادن قالوب کیلگان ملی خرافات بولوب بعضسیده دین تربیه‌سی ایله آرالاشدرلغان دینی خرافاتدر.

بو ایکی تورلی خرافاتنك برلاشکان اورنلریده بیك کوب. زیرا خلق اوزبنك قانینه آرالاشوب کیلگان ملی خرافاتنی دینی ایتوبـده کوره‌سی کیلگان؛ اگرده کوکلینه بیك یاقین بولغان ملی خرافاتنی دینی ایتوب کورساتوچیلر بولسه اول آنگا بیك تیز بیرنگان. خلقنك شول روحن آنگلاب ملی خرافاتلرنی دینی ایتوب کورساتوچیلرده کوب تابلغان.

بو خرافاتلر خلقنك قوتن اوزلرینه تارتوب ضائع ایته‌لر، روحنی اوترولر، همت وجسارتنی بترولر، اقدامسزلق وثباتسزلق‌غه سبب بولالر.

ملی خرافاتلر جمله‌سندن اوشبو نرسه‌لرنی صانارغه ممکن.

١) تیمره‌و ایکی تورلی بولوب برسی ایرمه‌ك تیمره‌و وایکنچیسی

بالان تیمره‌ودر. تیمره‌و اوچون بالطانی قورومغه توتوب شونك قوروه‌ن سورتو بیك فائده‌لیدر. اما ایرسه‌ك تیمره‌و اوچون فاحشه خاتون‌نـك چاپاناسن یاندروب شونك کولن مای ایل بولغاتوب سورتورگه کیره‌ك دیه‌لر.

بو البته هیچده اصلسز وتیوش‌سز بر اشدر، تورلی کوڭلسزلك‌لرگه سبب بولغان چاقلریده کوب بولا. بر منهمره‌ك خاتون‌نڭ چاپاناسن اورلیلر بعضا اول آنی سیزه ٥ اوزینڭ فاحشه صانـالووینه خورلانوب طاوش چغارا، نزاع وقچقرش باشلانا دشمانلق حاصل بولا.

٢) بالا بالالر آورووی (ام‌صبیان) ایله آورتسه برنچی مرتبه‌سنده اوستنده‌گی کولمگن جرتوب صالـدروب یدی یول چاتینه طاشلارغه کیره‌ك هم آننڭ تیرلی قامتن صالدروب بالانی شول قامتدن اوتکارده بیك فائده‌لی دیه‌لر.

بوده بر اصلسز اش بولوب کوڭلنی بوش اشکه بونه‌لدرو وخرافاتقه اسیر بولودر.

٣) بالاغه کوز تیمه‌سون اوچون توبه‌نه‌ی ویا قالفاغینه طوبالاق، قویان قویرغی وباشقه ذه‌لله نیلر تاغوب بتره‌لر وخه‌سینه‌لر کییرته‌لر.

بوده ایندی شبهه‌سز بر یوق اش هم بالاغه کچکنه‌دن‌وك خرافات درسی بیره باشلاو، آنـڭ پاك قلبن بوزوق اعتقادلر ایله پچراتورغه طرشودر.

٤) بوقوده صاتاشقان ویا باشقه‌چه آورتو بعض بـالالرغه بر بر ترسه‌دن قورقمادی میکان دیب «قورقلق» قویـالر بو «قورقلق قویو» دیگانلری اوشبو طریقه اجرا قیلنه: قورغاش یا بالاوزنی ارته‌لرده بالانڭ باش توبه‌سینه چومچ ایله صو توتوب شونده صالالر صوڭره ایکی ایـك باشلرینه، ایکی ترسه‌ك، ایکی بلازك، بیل، بوت توبی، تزوطوبق‌لرغه شولای قیله‌لر، صوغه صالغاچ البته قورغاش‌ده بـالاوزده برشکل آلوب قاتادر، اول شکلنی اوزلرنچه بر ترسه‌گه اوخشاتوب شوندن قورقغانغه

حمل قيلەلر هم آنی بثرو اوچون قورغاش ویا بالاوزنی صودە چایقاب شول صونی بالاغه اچرەلر بیچارە بالانڭ باشن خرافات ایله ئەیلەندروب بترەلر. شوندی بوزوق تربیەلر آرقاسنده اول بوتونلای صاتاشوب بته.

٥) کوب آورونی قارچقلر ایملیلر. اچ آورنولرندن برتورلیسن اوچاو برتورلیسن صولا آتاب ایکسنده ایملیلر. اوچاق دیگان آورتولرن هم ایملیلر، ایملەر اوچون طاراق، اوقلاو، قایراق، بەلەك، مانچانڭ ایشك باق چیتندن جونوب آلنغان یومچقا، وایگز بالا کیترگان خاتون‌نڭ چاباتا اولطراقی کیبلر توتەلر. برتورلی اچ آورون جار صولاسی آتاب جاز بالچقن چاباناغه صالوب آلوب قایتالرده قرق بر شرپی ایله بروم بروم ایملەب هر قایوسن شول بالچوغه قادی بارالر. بو ایملاگان وقتده اوزلر بنه کوره سوبلی تورغان سوزلری بولا، نیندی آورتونی ایملەرگه، نەرسه ایله ایملەرگه، ایملەگانده نەرسه ئەیتورگه بوتلرنڭ تورلری بیك کوب ایەچی قارچقلر برسندن برسی بلکلی چقوب تورلەندروب بترگانلر. مین بالا وقتمده بر قارچقدن بو طریقه ایملەگانن ایشتکانم بار: قولینه ایملی تورغان نرسەسن تونده شونی آورو اورونغه تیدره تیدره وصانی صانی توکرە، بر ایکی اوچ دورت دیب توقزغه چاقلی صانیده «تفو تفو توقراق‌غه کیتسون»دی، صوکره یدیگه چاقلی صاناب «یلگه کیتسون»دی. بش‌گه چاقلی صانیده «بیزسون» اوچ‌که چاقلی صاناب «اوچسون» دیدیده آخرده «بر بتسون، مینم قولم توگل فاطمه رضی الله‌عنه قولی» دیەدر. موندی ایملەولر چیرمش خلقنده هم بار بونلر البته هیچ اصلسز نەرسەلر بولوب دیانت اسلامیەنڭ روحنه خلافدر.

٦) کوبانتادن آطلاب چغارغه بارامی قیبراق زحمتی بولا ایمش اگر بالغش آطلاب چقساڭ کیریگه آطلاب چغارغه تیوش.

موڭه بوده شبهەسز بریوق اش ایندی شوندی یوق اشلرگه بالالرنی باشدەنوك اویرەتوب عادت‌لەندروب کیلەلر. بربالا کوبانتادن آطلاب

چقدیسه آنی حاضر آچولانوب کیریگه آطلانوب چقارالر، موندن کوب ضرر بولاچاغن سویلەب قورقتوب ایکنچی آلای قیلماسقه قوشەلر. بالا یوقدن شوملەنوچی، یوق نوتلرگه اشانوچی، اوزینه اشانچی یوق، قورقاق، اقدامسز، ثباتسز، خیال وخرافات توتقونی بر بیچاره بولوب ییتشەدر.

آورولرنی یالغش آڭلاو، سببلرن درست کوره آلماینچه خرافاتقه اسناد قیلو، دواسنده خرافاتدن ازلەو، حقیقی یولغه کرمەسکه، دوقتورلرغه کورنماسکه، طبغه اشانماسقه، واول یولغه کروچیلرگه دشمان کوزیله قارارغه سبب بولالر. دین اسمندنده قارشی کیلەلر (هرکمنڭ دینی اوزی توسلی بولا) «تقدیر ییتماسه چیر بوغو احتمالی یوق. توکل کیرەك. بوغوشلی آورو دیب قورقغان بولولر یوق اش، خدا بیرماگان صلا- متلکنی طبیبلرغنه بیره آلماز ایندی، صولار صولشنڭ بنسه طبیبلر آلوب قالا آلماز بیك، قدرتلری ییتسه اوزلرن اولمدن آلوب قالسونلر» دیەلر.

مونه آنلرنڭ بـو یالغش آڭلی تـورغان نظریەلری آورولرنی تورلی خرافاتدن کورو هم آنڭ دواسنده ئەلله نیندی اصلسز ایم‌توم لردن ازلەوگەده قارشی کیلسەده آنلر بـو یالغش نظریەلرن اوزلری ایناناماغان طبغەقارشیغنه قویالر، بولای بولغاچ خرافاتلر یننڭده یاراماسقه تیوشلگن اویلابده قاراسیلری کیلمی اویلامیلرده. آنلرنڭ ایناندقلری شیلر اصلسز، اثباتسز، ثبوتنی احتمالده توتماغان عقلغه مخالف خرافاتدرکه اول‌اوز اوزندن ساقطدر. اماطب اول اسباب علمنڭ برسی بولغان تجربه ایله ثابت اصللی بـر علمدر. آنڭ اصللی هـم تیوشلی بولووینه شرعی دلیللرده کوب. دیمك طبغه قارشو اوزی دینکه خلاف. درست، تقدیر ییتماسـه چیر بوئمی، لـکن چیـر بوغو اوزی بر تقدیر. درست توکل کیرەك لـکن یوغوشلی آورولردن صاقلانغان وعموماهر اشـده سببن کورگان صوڭنده. پیغمبرمز «تویەمنی بەیلەب قویەمی ئەلل خداغه

تابشر يمى؟ » ديوچيگه «قيد وتوكل» ديگان «بەيلە هم خدافەدەتابشر»
ديمكدر. درست طبيبلر خدا بيرماگان سلامتلىكنى بيره آلميلر، لكن
سببن كورگاچ سلامتلىكنى خدا بيرەدر.
درست صولار صولشڭ بنسه طبيبلر آلوب قالا آلمى، لكن سببن
كورماو اوزى صولار صولشڭ بتوگه سبب بولوبده قويـا. پيغمبرمز
«هر آورونڭ دواسى بار، اوز دواسى توغرى كيلسه آورو كيته»
ديمشدر. (١) بتمەدى.

محمد حنفى مظفر.

امامْلر حالندن:

(مفتى حضرتنڭ صوڭغى وقتلرده نشر ايتديكى نصيحتنى مناسبتيله بر ايكى سوز.)

امامْلرنڭ مادى جهتلرن اصلاح نيقدر مهم بولسه، معنوى حاللرن
اصلاحده شول نسبتده بلكه آندن‌ده مهمرەكدر.

معلومدر، كه امامْلرمزنڭ مقاملرى بيك عالى، وظيفەلرى بيك مهم،
خدمتلرى بيك كوب، مسئوليتلرى‌ده شول نسبتده زور وغايت خطرەليدر.
چونكه بزم يورتده امامْلر، دين عالملرى پيغمبرلرنڭ وارثلرى، محلەلرينڭ
واعظ وخطيبلرى، دينى معلملرى وشرعى قاضيلرى اورنلرن اشغال قيلوب
تورالر. بو جهتلردن امامْلر دين علمنده كتاب وسنت‌ده براعتلى، علم
احكام‌ده كيڭ معلوماتلى، قضا وفتوى ادبلربنه واقف، زمان ومكان واحوالنڭ
اقتضاسينه موافق وعظ سويلەرگه خطيبلكده ماهر، الحاصل دين امورنده
بصيرتلى، دنيا حالندن معرفتلى بولولرى اوستينه حسن اخلاقلى بولمقلرى‌ده
لازمدر. بو خصلتلرنى جامع بولغان امام غنه مقامينه اهليتلى امام بولادر.

امامْلرمزنڭ سواد اعظمى ــ كوبچيلگى ــ بو فضيلتلرنى جامع بولسەلر
قوممزگه الوغ بخت وسعادت بولاچق. چونكه يولباشچيلرى بصيرتلى

(١) رواه مسلم.

معرفتلی بولغان قوملرنڭ حاللری توزوك، استقباللری امیدلی بولووی معلوم. لکن ــ بو استدراك صوڭندەغی سوزلرنی یازو چیتن بولسەدە، یازمی قالدرو تاغندە چیتنرەکدر ــ مع التأسف امامارمزنڭ کوبرەگینڭ امامق ایچون لازم بولغان معلوماتلری ناقص، کتاب وسنندن خبرلری آزلغی، امامتنڭ مهم وظیفەلرن تیوشنچە اجرا ایدەآلماولری کوز آلدندە.
مع ما فیە بو تأسفلی حال ایچون یالغوز امامارغندە عیبلی توگل، امامارنی بر درجەدە معذور دیبورگەدە ممکن. چونکە آلار، امامق ایچون بلکە بر نرسە ایچون دە حاضرلنگان کشیلر توگل. اگر بزنڭ درست معناسی برلە دین علماسی امامار حاضرلی، یتشترە تورغان مدرسەلرمز بولغان بولوب، بو کشیلردەشوندە تربیە وعلم آلغان بولسەلر امامقغە استعدادلی بولوب یتشکان بولورلر ایدی. لکن (١) بزدە صوڭغی وقتلرغەچە باشقە مدنی ملتلردەگی کبی، دین علماسی یتشترە تورغان عالی ومکمل مدرسەلر یوق ایدی. بزدە، هر کمگە معلوم بولدقنچە، صوڭغی انتباە وقتینەچە، عمومی بر غفلت سببلی علی العموم هر بر مدرسەلرمزدە، ملالق بلکە بر نرسە ایچوندە بردە کیرەگی بولمغان ایسکی یونان فلسفەسی منطق، وکلام کبی اسخولاستیقلرغە برنچی اورن بیرلوب، ملالق ایچون برنچی درجەدە حاجت وضرور بولغان کتاب وسنت علملرینە وعموما دینی علملرگە بردە اهمیت بیرلمی اهمال ایدیلوب، مدرسەلرنڭ اکثرندە قرآن حدیث درسلری هیچدە بولمغان، حتی بو علملرنی تحصیل مجتهدلرگە گنە یاری، باشقەلرغە درست توگل دیگان یالغش ویامان اعتقاد سببلی بو علملر بتونلای تاشلانغان حالدەایدی. بو مدرسەلرنڭ حالینە چیندن سیر وتماشا ایدوب تورغوچی، بو اورنلرنڭ ملالر، دین علماسی حاضرلی، یتشترە تورغان دینی مدرسەلر بولووینە اصلا احتمال بیرمی، بلکە یونان فلاسفەسینە برر تورلی خلف، یاخود معتزلە مرجئە کبی دنیادە اسملری گنە قالغان موهوم دشمانلرغە قارشی دفاعی بر فرقە اشلەنە تورغان کارخانەلردر دیب حکم ایدەرلك کورنیشدە ایدی.
ایمدی دنیاغەدە آخرتکەدە ملاغەدە باشقەغەدە بر آنچەلق فائدەسی

(١) بو استدراك صوڭندەغی سوزلردە سویلەرگە آغر حقیقتلردر.

وحاجتی بولمغانی کون کبی بلنگان بو اسخولاستیقلرنی دینی مدرسه‌لرگه کرتورگه یارامافانن، بو خط حرکتنڭ یـالغشلغن، بو کونده بو ایکی تیننه‌کـگه باشقه هر کم آڭلادی، دین علماسی یتشتره تورغان دینی مدرسه‌لرده، علوم دینیه برنچی اورن طوتارغه تیوشلـگن هر کم بلدی. بو مدرسه‌نی شول غایه‌گه، شول اساسقه بنا قیلونڭ لزومن هر کم حس ایتدی. مدرسه‌لرده تدریجا شوڭا موافق اصلاح ایدیلورگه باشلاندی. بو حاللر بزنڭ ایچون خیرلی فاللردر. دینی اصلاحات بتون اصلاحلرنڭ باش مقدمه‌سی‌در. دینی اشلرمز اصلاح ایدلسه دنیامزده توزه‌لوب خیرلی امت بولورمز انشاءالله

بوندن‌صوڭ آفونلاب درست اطلاقی‌برله دین علماسی یتوشه باشلار، دیننی درست آڭلاغان، دین اسلامنڭ حقایقینه واقف، کتاب وسنت علملرنده احاطه‌لی بولغانلر ملالر آره‌سنده کوبایور دیب امید ایدیله‌در. هر حالده، لازم مقدارده ملالر یتشدروب توررلق دینی مدرسه‌لرمز بولورغه تیوشدر. بونڭ‌ایچون یاڭا مدرسه‌لر تأسیس قیلو حاجت بولمی، بلـکه ایسکی مدرسه‌لرمزده‌گی درس اصوللرن، دین علماسی یتشدرو غایه‌سینه موافق ایدوب‌اصلاح قیلورغه،دینی‌مدرسه‌لرمز، عمومی‌ومشترك بر پروغرامنی دستور ایدوب، بارسیده توغری بر بولغه‌توشه‌رگه تیوشلی بولسه کیره‌ك.

فکر قاصرمچه بو کبی پروغرام، تدریس وتعلیم اشنده تجربه‌لی بصیرتلی‌علمامزنڭ اشتراکی‌برله، جمعیت‌شرعیه طرفندن ترتیب‌ایدیلوب، عموم مدرسه‌لرگه دستور قیلدرتورغه تیوشلیدر. جمعیت شرعیه‌مز خصوصا جمعیتنڭ رئیسی مفتی‌الاسلام حضرتلری اوشبو ایڭ‌مهم بولغان مدرسه‌لر اشینه‌دقت واعتنا‌قیلسه‌لر، مدرسه‌لرمزده تیز زمانده‌خیرلی بر اوزگه‌ریش ظهور ایدوب کلی بر اصلاح میدانغه چقغر ایدی. کیله‌چکده ملالقنڭ معنویاتن اصلاح ایچون، اوشبو تدبیر- ملالر یتشدره تورغان مدرسه‌لرنی مقصدغه موافق بولغه صالو تدبیری – ایـڭ موافق تدبیر ایڭ اثرلی علاج بولسه کیره‌ك. بونڭ اوستینه امتحاننی‌ده بوڭا تطبیق ایدوب، امتحانده غایت دقت اوزره بالغوز استحقاق، اهلیتنی گنه آلده طوتوب،

اهلیتی بولماغاننی کم بولسه‌ده امتحاندن اوتکارلمه‌سه، بونك سایه‌سنده اهلیتسز ملالر، آقرنلاب آزایا باشلاب، همیشه اهلیتلی کشیلر اورناشا آرتا بارور ایدی. (ان الله یـأمرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها) آیـة کریمه‌سی حکمنچه امامت کبی الوغ امانتنی اهلینه تابشرو، بالذات جمعیة شرعیه اوستینه فرض وظیفه بـولغان کبی، ملالرنك رئیسلری واعیلری‌ده جمعیة مذکوره بولغانغه کوره بونلارنك قصورلری ایچونـده عندالله جمعیة شرعیه مسئول بولسه کیرەك. ولهذا امامرلنك حالینه رقابت نظارت ایدوب توروده جمعیتنك مهم وظیفه‌سی بولورغه تیوش.

امامت اورنی اصلاح ایدلمه‌سه، بو اورنغه اهلیتسز ذاتلرهمان اورناشوب تورسه، بوحال، ملتنك اشراط ساعتندن، انقراضینك علامتلرندن بولووی اوشبو حدیث شریفدن بلنه‌در: رسول‌الله صلی‌الله علیه وسلم حضرتلری قیامت وقتندن سؤال ایدوچی اعرابی‌غه جوابده (امانت ضایع بولسه، اش اهلی بولمغانغه تـابشرلسه ـ قیامتنی منتظر بول) بیورمشدر(١). واقعا اشلرنا اهللرگه تابشرلسه دنیانك نظامی بوزولورغه باشلی. بوحالك قیامتنی کوته باشلارغه توغری کیله. چونـکه دنیانك بوزولا باشلاوی قیامتنك باشلانووی بولادر. بو خصوصده بوکا موافق، بـاشقه حدیث شریفلرده کوب.

سوء استعمال ایدلـگانك ضرری آفتی عمومی بولغان، بتون مسلمانلرنك حقلری تعلق ایتـکان اوشبو امامت اشن اهلینه تابشروده غایت دقت واحتیاط قیلونك‌لزومی، دقتسزلك‌نك مسئولیتی غایت دهشتلی بولاچاغی هر کم آڭلارلق مسئله‌در.

اشنی اهلینه تابشرو، عمومی قاعده بولغان، حتی صارق کتوچیسن باللاغانده‌ده بو قاعده‌گه اعتبار ایدلـگان حالده امامت کبی ایـك مهم اشده اهلیت اعتبار ایدلماوی هم تعجب هم تأسف ایدرلك حالدر.

امامتنك معنوی جهتن اصلاح قیلو تدبیری شوشی ایـکی تورلی اشدن ـ مدرسه‌لرده درس اصولن اصلاح، امتحاننی شول اصولغه تطبیق قیلودن ـ عبارت بولسه کیرەك. وفوق کل ذی علم علیم.

(١) رواه البخاری فی صحیحه فی کتاب العلم عن ابی هریرة رضی‌الله‌عنه مرفوعا.

بو کونده‌گی ملالرمزنڭ علمی جهتلرن اصلاح قیلورغه‌ده جمعیة شرعیه‌مز همت ایتکانده تدبیر وعلاجن کوروچکنده شبهه یوق. مثلا ملالرنڭ حالندن – اورنلرینه مناسب، علم برله شغلله‌نه‌لرمی، علم برله بتونلای متارکه ایتشمگانلرمی، بو جهتلرنی – تفتیش واستجواب ایدوب، ملالرغه اهل علم شأنینه مناسب، علم برله اشتغالنی فنا فی العلم درجه‌سنه برنچی مقصد ایتدوگه، مجلسلرده بر برسی برله اوچراشقانده‌ده علمی مذاکره‌لرده بولورغه امرلر کوندریلوب تورلغانده علم برله اشتغالگه عادتلنولرینه فائده‌لی تدبیر بولور ایدی. ینه وعظلرنی کوبره‌ك توغری قرآن وحدیثلردن وباشقه معتبر کتابلردن الاهم فالاهم قاعده‌سنچه، حالگه مناسب تورلی موضوعلردن جش جش سویله‌رگه، سویله‌گان وعظلرندن صابرانیه‌گه معلومات وحساب بیروب تورورغه فرمانلر کوندریلوب تورغانده البته اثرلی بولور. ینه مخصوص کورصلر آچوب، ملالرغه اڭ مهم بولغان علملر درس ایتدلسه، وعظ وخطابت، ملالق ایچون مهم بولغان باشقه معلومات عملیاتی برله کورسه‌تیلسه البته فائده‌لی بولور. ینه «ملالر کتبخانه‌سی» عنوانندە ملالرغه مخصوص، کتاب نشریاتی تأسیس ایدوب بو کتابلرده طبیعی ملالرغه اهمیتلی حاجتلی موضوعلر یازیلوب کیلسه بو تدبیرده احوالنی اصلاح ایچون فائده‌لی تدبیر بولور، «معلومات» مجله‌سنده ملالر ایچون مهم بولغان علمی ترجمه‌لرگه کوبره‌ك اورن بیرلسه، ینه بو مجله‌ده مخصوص بر سؤال بابی آچوب ملالرغه سؤاللر آنکیتلر بیریله تورسه بوده، ملالرده حرکت فکریه‌گه سبب بولور.

ملالرمزنڭ، خصوصا متعارفچه مدرسه تکمیل ایتمگان یاش ملالرنڭ علمگه قابلیتلری گوزه‌ل بولادر. مگر شول قابلیتنی اشله‌تورگه حسن استعمال ایدرگه یول کورستورگه کیره‌ك. علملك مبذول بولغان بو وقتده ملالر توگل عوامده علمدن استفاده قیلوب تورغان حالده ملالر ایچون

بو اش بیك ممکن‌در. بونگ ایچون باری بر آزدرد، هوس وشوق ویول کورستوچیگه حاجت توشه‌در. ملالرنی یولغه صالوچیده جمعیت شرعیه بولورغه تیوشدر. آنلار بو اشکه اهمیت بیرمه‌لر ملالرده دردوشوقلرده قوزغالوب، علم یولینه توشوب ترقی وتکمل ایده‌چکلرنده شبهه یوق. ملالرمزغه عموما ملتمزگه محبت وخیر خواهلق سوفیله ملالر اصلاحی کبی الوغ مسئله‌ده سوز سویله‌رگه چاره‌لر کورستورگه جرأت ایندك. البته افکار عالیه ایه‌لری بوندن گوزه‌ل چاره وتدبیرلرنی کورستورلر. بز باری فکرلرنگ انتقالینه سبب بولور دیب بو سوزلرنی یازدق.

ملالر آراسنده خصوصا تو به نره‌ك طبقه‌لری آراسنده کوب یوردکه‌مزدن آنلرنگ حالینه یاقندن طانش بولوب اسفلی حاللرینی کوره توروب کوز یوموب قالورغه رضا بولمادقمزدن اختیارسز بو سوزلرنی یازدق. ملالرنگ اکثریت اعتبارندن بو حاللری اوزلری ایچونده ملت ایچونده عارلك وشبنلك ایکاننده شبهه یوق. باشقه ملتنگ مثلا روسلرنگ روحانیلری دین علماسی، عالی دینی مدرسه‌لرده تکمیل تحصیل ایدوب دینلرینگ اصول وفروعارنده کامل معلوماتلی بولولری اوستینه باشقه دینلردنده مثلا اسلام دیننندن کتاب سنتدن خیلی خبرلری بولادر. آلارنگ روحانیلری روحانیلقغه مناسب رشده‌بولوب، بزنکیلرنگ اکثرینگ عالملر وشلری بولماوی البته عارلکدر. بزده‌ده شوندی عالی تحصیل کورگان علما بولسه، اسلامنگ علوینی مسلمانلرنگ عزت وشرفنی حمایه ایدیلور ایدی. بز بو حالمز برله اوزمزگه گنه توگل، دینمزگه‌ده جنایت ایده‌مز. بونی فکرله‌ب چاره‌سینه کریشو ایگ مهم وظیفه بولسه کیره‌ك. الله موفق ایلگای ایدی.

مستور

گینیرال قوروپاتکین سمرقندده.

مفتی محمود خواجه بهبودی (١) جنابلرندن گینیرالغه تورکستانلیلر طرفندن بر اوتنچ نامه تقدیم ایتلدی. آنڭ مضمونی موندن عبارت ایدی: تورکستاندن دولت دوماسینه وکیللر صایلانسون، تورکستانده شهر اداره‌لری آچلوب محلی خلقلردن وکیللر کرتلسون، ملی مکتبلر آچو حقنده خلقغه ممانعت کورسه‌تلمه‌سن. بو خصوصده تیوشلی تدبیرلر ایتلسون. گیمنازیه وریالنی کبك اورته مکتبلرده مسلمان بالالری اوچون حاضرلك صنفلری آچلسون، اصول جدیده معلملرینه باشقه اویازدلرگه باروب اوقتورغه یاراماو حقنده‌غی قصنقیلقلر بترلسون، تورکستانده نیزروك علم ومعرفت آرتوغه یول آچلسون اوچون داخلی روسیه‌دن کیلوب اوقتورغه تله‌گان تاتار معلم ومعلمه‌لرینه ممانعت کورسه‌تلمه‌سن، مکتب مدرسه ومحله اشلرن قارار اوچون تورکستانده اداره اسلامیه وملکیه آچلسون، تورکستان حاضرگه قدر بولغان کبك نادانلقده طوتلمایچه، آلار ارهسینه علم ومعرفت ومدنیت طاراتلورغه اجتهاد ایتلسون، تورکستانلیلر حقوق جهتنچه هر یاقدن باشقه‌وطنداشلر ایله بر تیگز ایتلسون، تورکستان پالاژینیه‌سینڭ بعض بر ماده‌لری اصلاح ایتلسون ایدی.

گینیرال قوروپاتکین جنابلری محمود خواجه افندینڭ بو اوتنچ نامه لایحه‌سن یاخشی قبول ایتوب، قاره بولوطلر طارالوب قویاش چققاندن صوڭ بعض برشیلر بولورغه وعده بیردی.

«وقت» نومر ٢٠٩٧

---

(١) مفتی مذکور ترکستان ولایتینڭ ایاڭ فکرلی صلاح وترقی طرفداری علماسندن محترم ذاتدر.

Журналъ „ДИНЬ ВА АДАБЪ“ №-15

6-й годъ изданія

قزانده ۱۵ کونده بر چقا تورغان دینی، ادبی، علمی وسیاسی

الدین والادب

مجله‌سینه ۱۳۳۴ سنه ایچون مشتری دفتری آچلدی.

آبونه‌سی	بر یللق	۳ صوم	
	یارم یللق	۱ «	۵۰ تین.
	نسخه‌سی	—	۲۰ تین.
	پوچته ایله	—	۲۲ تین.

اداره‌گه یباره‌چك خط وآبونه‌لر بو آدریس برله یبارلور:

Казань,
Ред. жур. „Динь-ва-Адабъ“.